

PEDAGOGIKAGA FANIDA YANGI INNOVATSION JARAYONLAR KECHIMI VA UNING QONUNIYATLARI

Sattorov Shokir Jabborovich

TerDU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi

o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: O'qituvchining innovatsion faoliyati tahlili, yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik, yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo'llash imkoniyatlari kiradi. Yangilik pedagogik yangilik me'yor sifatida o'zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning qo'llanish mashhurligi darajasi va sohasiga ko'ra farqlanadigan mutlaq chegaralangan, shartli, subyektiv darajalarini farqlaydilar.

Kalit so'zlar: Yangilik, pedagogika, innovatsion, maqbullik, natijalilik, ommaviy tajriba, me'yor, tadqiqotchi

Аннотация: Анализ инновационной деятельности педагога требует использования определенных нормативов, определяющих эффективность инновационной деятельности. К таким стандартам относятся новизна, приемлемость, высокая эффективность, возможности творческого применения инноваций в общественных экспериментах. Новизна отражает сущность новизны, уровень новизны, предлагаемый в качестве эталона педагогической инновации. Ученые-педагоги выделяют абсолютный, ограниченно-абсолютный, условный, субъективный уровни инновационности, которые различаются по уровню и области популярности использования.

Ключевые слова: Инновация, педагогика, инновационность, приемлемость, эффективность, массовый опыт, норма, исследователь.

Abstract: The analysis of the teacher's innovative activity requires the use of certain standards that determine the effectiveness of innovation. Such standards include novelty, acceptability, high efficiency, possibilities of creative application of innovation in public experiments. Newness reflects the essence of newness, the level of novelty offered as a standard of pedagogical innovation. Pedagogical scientists distinguish the absolute, limited absolute, conditional, subjective levels of innovation, which differ according to the level and field of popularity of use.

Key words: Innovation, pedagogy, innovative, acceptability, effectiveness, mass experience, norm, researcher

Ma'lumki, pedagogika ilmida yoki pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsion jarayon kechimining 4 ta asosiy qonuniyati o'zaro farqlanadi. Ular;

– pedagogik innovatsiya muhitining ayovsiz bemaorlik qonuniyati;

– jarayonni nihoyat amalga oshish qonuniyati;

– qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuniyati hamda pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonuniyatlaridir.

Ayovsiz bemaorlik qonunida pedagogik jarayon va hodisalar to'g'risidagi yaxlit tasavvurlar buziladi, pedagogik ong bo'linadi, pedagogik yangilik baholanadi va u yangilikning ahamiyati va qimmatini keng yoyadi. Nihoyat amalga oshish qonuniyati esa, yangilikning hayotiyliги bo'lib, u erta yo kech, stixiyali yoki ongli ravishda amalga oshadi. Qoliplashtirish (stereotiplashtirish) qonuni shundan iboratki, unda pedagogik innovatsiya fikrlashni bir qolipga tushirish va amaliy harakatga o'tish tendensiyasiga ega bo'ladi. Bunday holatda pedagogik qolip (stereotip) qoloqlikka, boshqa yangiliklarning amalga oshish yo'liga to'siq bo'lishga majbur bo'ladi. Va oxirgi qonuniyat, Pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonunining mohiyati shundaki, unda yangilik yangi sharoitlarda qayta tiklanadi.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini o'zaro farqlaydilar. Ular;

1. Innovatsiyaning birinchi tipi stixiyali o'tadi, ya'ni innovatsion jarayonda unga bo'lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart sharoitlari tizimi, usullari va yo'llariga ongli munosabat bo'lmaydi.

2. Innovatsiyaning ikkinchi tipi ongli, maqsadga muvofiq, ilmiy asoslangan faoliyat mahsuli hisoblanadi.

Oliy maktab innovatsion jarayonlari negizida quyidagi yondashuvlarni belgilashimiz mumkin bo'ladi:

– madaniyatshunoslik jihatidan (insonni bilishning ustuvor rivojlanishi) yondashuv;

– shaxsiy faoliyat jihatidan (ta'limdagi yangi texnologiyalar) yondashuv;

– ko'p subyektli (dialogik) yondashuv, kasbiy tayyorgarlikni insonparvarlashtirish;

– individual-ijodiy (o'qituvchi va talaba-o'quvchilarning o'zaro munosabatlari) yondashuv. O'qituvchi va talaba-o'quvchi o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi innovatsion faoliyat shartlaridan biridir. Yangi munosabatlar an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan xoli bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Yana, ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyati bu o'qituvchi va o'quvchining ijoddagi hamkorligidir. Innovatsion kasbiy faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi va farqlanadi:

– kasbiy faoliyatning ongli tahlili;

– me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;

– kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;

– dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;

– o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, o‘z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatida mujassam qilish. Demak, o‘qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ‘ibotchisi sifatida namoyon bo‘ladi. Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta‘lim taraqqiyoti sharoitida o‘qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo‘lgan zaruriyat quyidagilar bilan o‘lchanadi:

- ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta‘lim tizimi, metodologiya va o‘quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi. Bunday sharoitda o‘qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o‘zlashtirish va foydalanishdan iborat bo‘ladi;

- ta‘lim mazmunini insonparvarlashtirish doimo o‘qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;

- pedagogik yangilikni o‘zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o‘qituvchining munosabati xarakteri o‘zgarishi. O‘qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me‘yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me‘yorlarga - yangilik, maqbullik, yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo‘llash imkoniyatlari kiradi. Yangilik pedagogik yangilik me‘yori sifatida o‘zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. Pedagog olimlar yangilikning qo‘llanish mashhurligi darajasi va sohasiga ko‘ra farqlanadigan mutlaq, chegaralangan mutlaq, shartli, subyektiv darajalarini farqlaydilar. Maqbullik me‘yori o‘qituvchi va talabaning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi. Natijalilik, pedagogik yangilik o‘z mohiyatiga ko‘ra ommaviy tajribalar mulki bo‘lib qolishi lozim.

Pedagogik yangilik dastlab ayrim o‘qituvchilarning faoliyatiga olib kiriladi. Keyingi bosqichda sinalgandan va obyektiv baho olgandan so‘ng pedagogik yangilik ommaviy tatbiq etishga tavsiya etiladi. V.A.Slastenin o‘tkazgan tadqiqotlar

o'qituvchining innovatsion faoliyatga kasbiy tayyorgarligini aniqlash imkoniyatlarini beradi. Ular quyidagi tavsiflardan iborat:

- mo'ljallangan yangilikni yalpi va uning alohida bosqichlari muvaffaqiyatini bashorat qilish;
- kelgusida qayta ishlash maqsadida yangilikning o'zidagi va uni tatbiq qilishdagi kamchiliklarni aniqlash;
- yangilikni boshqa innovatsiyalar bilan qiyoslash, ulardan samaradorlarini tanlab olish, ularning eng ahamiyatli va pishiqlik darajasini aniqlash;
- yangilikni tatbiq etishning muvaffaqiyatlilik darajasini tekshirish;
- yangilikni tatbiq etadigan tashkilotning innovatsiya qobiliyatiga baho berish.

O'qituvchining innovatsion faoliyati o'z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi. Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi. Asosan, o'qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo'nalishda amalga oshirilishi lozim:

- yangilikni idrok qilishga innovatsion shaylikni shakllantirish;
- yangicha harakat qila olishga o'rgatish. Bugungi kunda, oliy maktab o'qituvchisining innovatsion faoliyati oliy maktab pedagogikasining bosh muammolaridan biri hisoblanadi.

O'qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim komponentlaridan biri yuksak professionalizm – akmeologiyadir (yunoncha bo'lib, insonning eng yuqori yutuqlari haqidagi fanni anglatadi). Kasbiy intellektual yetuklik va mahoratni bildiradi. Yuksak professionalizmga erishishning omillari sifatida iste'dod nishonalari, uquvlilik, qobiliyat, iste'dod, oila tarbiyasi sharoiti, o'quv yurti, o'z xatti-harakati va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

O'qituvchining o'ziga xos ijodiy individualligi uning faoliyatida namoyon bo'lishi zarur, albatta. Yani, intellektual rejasi yuqori, bilimli, yaratuvchan,

izlanivchan, tashabbuskor, kirishimli, yangiliklar yaratuvchilik kabi sifatlarga ega bo'lishi lozim.

Ta'lim tizimida innovatsion uslublarni ishlab chiqishning zaruriyati hozirgi sharoitda innovatsion faollik oliy ta'limning ham mazmun hamda tashkiliy tuzilmaviy jihatdan qayta ishlab chiqish bilan bevosita bog'liq. Pedagogik ta'lim rivojlanishining zamonaviy innovatsion yo'nalishlarini ichida, xususiy innovatsion nazariyani shaxsiy (xususiy) yo'nalishli ta'lim sohasidagi ishlanmalarni, ta'limni tashkiliy-tuzilmaviy modelini, ta'limni ko'p darajali tizimini rivojlantirishni ajratib ko'rsatish mumkin. Oxirgi o'n yillikda pedagogik innovatikaning nazariy asoslari ishlab chiqilyapti. Ayniqsa, rus va xorijiy pedagoglar: K.Anglovskiy M.V.Klarin, V.Y.Lyudis, M.N.Potashnik, S.D.Polyakov, T.I.Shamova, O.T.Xomeriki, N.R.Yusupbekova, V.A.Slastenin va boshqalarning ishlarida pedagogik professionalizmni rivojlantirishning o'ziga xos tomonlarini aniqlash va oliy ta'limda o'qitish jarayonida bo'lg'usi o'qituvchining innovatsion imkoniyatlarini rivojlantirish olib borilayotgan ilmiy-tadqiqotlarning bahs mavzusi bo'lib qolmoqda.

Shaxsiy yo'nalishli ta'lim konsepsiyasi madaniy-tarixiy va faoliyatli yondashuvga asoslanadi – deyish mumkin. Bugungi kunda umummetodologik jihatdan taniqli pedagoglar V.V.Serikov, V.G.Sukerman, V.P.Zinchenko, L.N.Kulikovlarning ishlari alohida ahamiyatga molik. Tashkiliy-boshqaruv darajasida ushbu muammo bilan M.N.Kostikov, V.A.Boltovlar shug'ullanganligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu konsepsiyaning yetakchi g'oyalaridan biri pedagogik ta'limda predmetli tayyorlashning roli va o'rnini anglab yetish, predmetlarni o'zlashtirish bilan asosiy e'tibor o'quvchilarni rivojlantirish vositasi sifatida predmetni o'qitishga asosiy maqsad qaratiladi. Ushbu konsepsiyaning boshqa bir g'oyasi, o'quv shakllarini konstruksiyalash bilan bog'liq bo'lib, bunda ta'lim jarayoni yagona jarayon sifatida qaraladi, (xususiy o'quv faoliyati) unda materialni anglab yetish va tadqiqot ishi birgalikda bo'lg'usi pedagogning shaxsiy pedagogik

pozitsiyasi bo'lib shakllanadi. Mazkur yondashuvda asosiy talablar quyidagi izchillikda amalga oshadi. Shaxs o'zi va boshqalar uchun ham asosiy boylik bo'lib, bunda ta'lim - oliy ta'limdagi yaxlit pedagogik jarayon sifatida yo'naltirilgan shaxsni o'zgartirishga qaratilgan jarayon hisoblanadi.

Bunday ta'limning bosh natijasi egallangan bilim, ko'nikma va malakalar emas, balki shaxs o'sishiga qobiliyat, empatik (hayotiy tajribaning o'sishi) o'zaro munosabatlar va shaxsiy samaradorlikka qaratilgan yuqori ijtimoiy faollik tushuniladi. Hayotiy kelajakni amalga oshirish uchun inson ongli tarzda qayta o'z-o'zini faoliyatini yo'lga qo'yadi va buning uchun ta'lim jarayoni imkoniyatlaridan foydalanadi. Ayniqsa, bu jarayon talaba yoshi davri, yoshlik davri ayni ushbu jarayonni yo'lga qo'yish uchun muhim bosqich davri hisoblanadi. Ushbu konsepsiyaning keyingi g'oyasi pedagogik subyektivlikni rivojlanishi bilan bog'liq. Talaba - "o'rganuvchi", o'qituvchi - "o'qitadigan" pozitsiya orqali o'tadi. Agar oliy o'quv yurti "o'qish joyi va vaqti emas, balki yigit va qizlarni katta bo'lish maydoni" (D.B.Elkonin) deb qaralsa, u holda ushbu oliy o'quv yurtidagi pedagogik jarayon uni amalga oshirish orqali ta'lim olayotgan talabaning o'z-o'zini rivojlantirishini faollashtiruvchi, hech bir narsa bilan qiyoslab bo'lmaydigan pedagogik jarayonni ijodiy-o'zini qayta qurish sub'ekti ham talaba, ham pedagog uchun imkoniyatlar hisoblanadi. O'qituvchi faoliyati ham o'zgaradi: "usta" ishlari orqali bilimlarini pedagogik texnologiya asosida yetkazishdan, talabalarda pedagogik qobiliyatni shakllantirish maqsadida birgalikdagi faoliyatni tashkil etuvchi "maslahatchi" pozitsiyada talabalar bilan birgalikda uning kelajak kasbiy faoliyatini loyihalovchiga aylanadi. Shunga ko'ra integrativ ta'lim texnologiyalarini yo'lga qo'yish dolzarb bo'lib qoladi. Pedagogik ta'limni amalga oshirishining tashkiliy-tuzilmaviy modeli haqida alohida to'xtalish kerakligi e'tiborga loyiq, albatta. Bular; kichik darajadagi ko'p bosqichli va ko'p darajadagi modellarga qaratilishidan iborat. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir model mustaqil yaxlit ta'lim sifatida qaralib, ular

o'zlarining jilg'alariga ega bo'lib, aniq ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy holatlar bilan bevosita bog'liqdir.

Adabiyotlar

1. R.Ishmuhammedov, M.Yo'ldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T.: 2013.-9-bet.
2. Pedagogika. Ensiklopediya. II- jild J-M "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat milliy nashriyoti. T.: 2015 yil.
3. Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova. Adabiyot o'qitish metodikasi. T.: "Innovatsiya-ziyo". T.: 2020. – 165-bet.
4. R.Ishmuhammedov, M.Yo'ldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion texnologiyalar. T.: 2013.-10-bet
5. Хайитов А., Боймуродов Н. Таълимда ноанъанавий дарслар ва интерфаол усуллардан фойдаланиш. – Т.: Янги аср авлоди, 2006.– 234 б.
6. Хамралиев К. Адабиёт ўқитиш жараёнида адабий ўлкашунослик материалларидан фойдаланиш: Пед.фан.номз.дисс... автореф. – Т.: 1993.
7. Мусурманова О. Адабиёт дарсларини ташкил этишнинг самарали усуллари. – Т.: Ўқитувчи, 1993. – 78 б.
8. V. Hamdamova. (2022). THE ROLE OF HISTORICAL INFORMATION IN TEACHING TECHNOLOGY LESSONS. Open Access Repository, 9(11), 228–231. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/9H2DG>